

Жила Олександр Борисович,
заступник начальника управління
Офісу Генерального прокурора, аспірант
кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ІМПЕРАТИВНІ ВИМОГИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА

Обмеження права власності під час кримінального провадження має відповідати як засаді законності, так і засаді верховенства права, що зумовлює можливість оскарження судового рішення про накладення арешту на майно учасниками кримінального провадження. Водночас у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України передбачені випадки, коли арешт майна має бути скасовано автоматично в силу прийняття певного процесуального рішення щодо завершення досудового розслідування.

Згідно із ч. 3 ст. 174 КПК України прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації. А відповідно до ч. 4 ст. 174 КПК України суд одночасно з ухваленням судового рішення, яким закінчується судовий розгляд, вирішує питання про скасування арешту майна. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, непризначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові [1].

Тобто вищенаведені положення визначають імперативний порядок вирішення питання про скасування арешту майна одночасно з винесенням рішення про закриття кримінального провадження чи при ухваленні остаточного судового рішення за наслідками розгляду кримінальної справи.

1 грудня 2022 року було внесено зміни до ч. 4 ст. 132 КПК України, відповідно до яких «ухвала слідчого судді або суду про застосування заходів забезпечення кримінального провадження припиняє свою дію після закінчення строку її дії, скасування запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому

цим Кодексом» [1]. Ураховуючи те, що ст. 132 КПК України визначає загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження, одним з яких є і арешт майна, то, відповідно, це правило стосується й накладеного арешту на майно.

Положення вказаної норми було предметом розгляду касаційної інстанції. Зокрема, у постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 квітня 2024 року у справі № 554/2506/22 наголошується, що «після закриття кримінального провадження втручання у сферу приватних інтересів (арешт майна) фактично набуває свавільного характеру, з огляду на що приписи ч. 4 ст. 132 КПК є дієвим засобом реалізації положень ст. 3 Конституції України, ст. 13 Конвенції задля усунення порушення прав власника або володільця майна. ... Імперативні приписи ч. 4 ст. 132 КПК України вимагають поведінки з вказаним вище майном з боку прокурора, органу досудового розслідування, державної влади чи місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів суспільних відносин як таким, що не є арештованим в порядку, передбаченому КПК. За відсутності інших законних підстав, позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, стосовно якого арешт припинив свою дію, є протиправним і тягне відповідальність, передбачену законом» [2].

Причому Верховний Суд наголошує, що «у разі закриття кримінального провадження постановою слідчого або прокурора, ухвала слідчого судді про накладення арешту на майно (речові докази) припиняє свою дію, з огляду на що припиняє свою дію і застосоване слідчим суддею позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування відповідним майном. Після закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому законом слідчим, речовий доказ перебуває у володінні органу досудового розслідування за відсутності процесуального рішення про арешт майна» [2].

У цьому ж рішенні Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду сформулювала висновок щодо застосування норми, передбаченої абзацом 1 ч. 4 ст. 132 КПК України, який полягає у тому, що «у разі закриття слідчим, прокурором кримінального провадження в порядку, передбаченому КПК, заходи забезпечення кримінального провадження, серед яких і арешт майна, припиняють свою дію в силу прямої вказівки ч. 4 ст. 132 КПК» [2].

Тобто положення першого абзацу ч. 4 ст. 132 КПК України є загальною імперативною вимогою припинення дії арешту майна, що передбачає скасування обмежень майнового характеру у таких випадках:

- закінчення строків дії арешту майна (якщо цей строк було визначено в ухвалі);
- скасування арешту майна на підставі розгляду клопотання учасників кримінального провадження;
- ухвалення виправдувального вироку;
- ухвалення рішення про закриття кримінального провадження.

Як було вже зазначено, ухвалення виправдувального вироку та рішення про закриття кримінального провадження також визначені в ч. 3 та 4 ст. 174 КПК України, які є спеціальними нормами стосовно правила, закріпленого у ч. 4 ст. 132 КПК України. Тобто складається ситуація, коли відповідно до положень ч. 4 ст. 132 КПК України арешт майна є скасованим, а відповідно до положень ч. 3 та 4 ст. 174 КПК України арешт майна скасовується одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження за умови, що воно не підлягає спеціальній конфіскації.

У цьому контексті слід звернутися до правил вирішення колізій законодавства. Верховний Суд вказує, що «принцип верховенства права вимагає суддівської дії у ситуаціях, коли співіснують суперечливі норми одного ієрархічного рівня. У таких ситуаціях до судів різних видів юрисдикції висунуто вимогу застосовувати класичні для юридичної практики формули (принципи): «закон пізніший має перевагу над давнішим» (*lex posterior derogat priori*) – «закон спеціальний має перевагу над загальним» (*lex specialis derogat generali*) – «закон загальний пізніший не має переваги над спеціальним давнішим» (*lex posterior generalis non derogat priori speciali*)» [2].

Відповідно до наведених принципів вирішення колізій законодавчих норм правило ч. 4 ст. 132 КПК України (закон загальний пізніший) не має переваги над положеннями ч. 3 та 4 ст. 174 КПК України (закон спеціальний давніший). У зв'язку з цим, вважаємо законним звернення прокурора до слідчого судді після закриття кримінального провадження з клопотанням про застосування спеціальної конфіскації щодо майна, на яке накладався арешт.

Отже, випадки імперативного скасування арешту майна зумовлені такими обставинами: завершення строків дії арешту

майна (якщо цей строк було визначено в ухвалі); завершення кримінального провадження у формі його закриття (окрім потреби вирішення питання про накладення спеціальної конфіскації); ухвалення виправдувального вироку. Ці правила є імперативними вимогами, адже вони визначають випадки обов'язкового скасування арешту майна, що передбачає безпідставність подальшого обмеження права володіння чи розпорядження цим майном.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15 квіт. 2024 р. у справі № 554/2506/22 (провадження № 51-4350кмо23). URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558563>

Зайка Сергій Олегович,

доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ГОТОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Сучасний етап державотворення детермінований впливом економічних, політичних, соціальних та інших чинників, які суттєво відображаються на готовності працівників поліції виконувати на високому рівні професійні функції.

Діяльність слідчого є важливим компонентом кримінального судочинства, який забезпечує належне розслідування кримінальних правопорушень і захист прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. У сучасному суспільстві, де рівень злочинності, а також вимоги до юридичних стандартів постійно зростають, ефективність роботи слідчого стає критично важливою. Слідчі є не лише фахівцями, які збирають, перевіряють, оцінюють докази й викривають правопорушників, а й представниками кримінального судочинства, які мають дотримуватися етичних і правових норм.